

اوقات فراغت و شعر کودک

مریم بهارستانی

قابل توجه است این که اوقاتی را که کودکان با شعر و قصه می‌گذرانند، می‌توان جزء مؤثرترین و دلپذیرترین اوقات آن‌ها به شمار آورد. به طور قطع، دلیل عمده علاقه‌مندی و توجه کودکان به شعر آن است که شعر دارای محتوا و مضمون خاص خودش است که پیامی شیرین نیز به دنبال دارد. کشش و جاذبه شعر سبب می‌شود که از آن، مثل قصه، به عنوان ابزاری مهم در تربیت استفاده کرد.

شعر کودک

شعر برای کودکان درست مثل قصه‌های عامیانه دارای معنایی پنهانی است که خوانندگان خردسال همیشه نمی‌توانند به آن پی ببرند. کودک بزرگ می‌شود و چون شعرهایی که در حافظه او نقش بسته است دوباره به یادش می‌آید یا به نوعی دیگر آن‌ها را می‌فهمد، پس باید در شعرها جایی برای اندیشیدن وجود داشته باشد. کودکان خوانندگان ساده‌ای نیستند، بلکه خوانندگان پرشوری به شمار می‌آیند. آن‌ها بی‌هدفی در شعر را دوست ندارند و خواهان عمل، فکر و احساسی قوی‌اند. کودکان شعرهایی را دوست دارند که معمولاً اتفاقی در آن‌ها روی دهد.

مختصات یک شعر خوب برای کودکان دبستانی

یک شعر خوب برای کودکان می‌تواند با آن‌ها از شادی‌ها و دشواری‌ها حرف بزند. یعنی از خصوصیت‌های برجسته و ممتاز شعر کودکان خصلت همگانی بودن آن‌هاست. شعر خوب، شعری زیبا، آهنگین، ساده و برای اکثر شنوندگان قابل فهم است.

کودکان به طور ذاتی شاعرند. شعر، احساس کودکان را درباره محیط و آن چه می‌توانند برای کمک به دیگران انجام دهند، توصیف می‌کند. شعرها می‌توانند قافیه و وزن داشته باشند، اما وجود قافیه و وزن همیشه الزامی نیست. ما می‌توانیم از بچه‌ها بخواهیم تجسم خود را در قالب کلمات توصیف کنند و این امر اتفاق نخواهد افتاد مگر زمانی که ما در کنار آن‌ها باشیم و در آرامش و کمال صمیمیت با آنان ارتباط عاطفی برقرار کنیم. این ارتباط زمانی برقرار می‌شود که اوقاتی بدون دغدغه و همراه با فراغت خاطر در کنار آن‌ها سپری کنیم. چون فراغت در لغت به معنی «آسودگی» و «آسایش» است و معمولاً در مقابل اشتغالات و درگیری‌های روزمره که نوعاً موجب خستگی می‌شوند، به کار می‌رود.

بارزترین ویژگی «اوقات فراغت»، وجود نیروی «انگیزه» و داشتن حق انتخاب آزاد است که خصوصاً در دوره کودکی باید مورد توجه پدران، مادران و مربیان قرار گیرد. به لحاظ وجود همین میل و انگیزه شخصی و انتخاب آزادانه، بهره‌وری از اوقات فراغت، هر هدفی را که به همراه داشته باشد، قطعاً خوشایند و مطلوب جلوه می‌کند. لذا شعر و خصوصاً اشعار موزون همیشه مورد توجه و علاقه کودکان بوده، در غنی‌سازی اوقات فراغت آن‌ها می‌توان از شعر به عنوان یک ابزار مؤثر تربیتی استفاده کرد. در پژوهش‌های انجام شده روی کودکان و نوجوانان، یک اصل همیشه مورد تأکید قرار گرفته و آن استفاده از قالب‌های «هنری» و «ادبی» مثل سرود، شعر و داستان بوده است. آن چه در این جهت

دنیای کودک و دنیای شعر، دو

جهان نزدیک به هم یا شاید

پیوسته به هم باشد. شعر کودک

کلامی است موزون و زیبا.

موضوع شعر باید قابل درک و

مربوط به دنیای کودک باشد.

روی یک گل توی صحرا

شاپرک آمد به دنیا

شادمان پوشید فوری

یک لباس خوب و زیبا

بر لباس رنگی خود

کرد با شادی نگاهی

مادرش بوسید او را

گفت به به! مثل ماهی

شاپرک با مادر خود

پر کشید این جا و آن جا

رفت در باغی پر از گل

تا شود مهمان گل‌ها

شعر از: افسانه شعبان نژاد

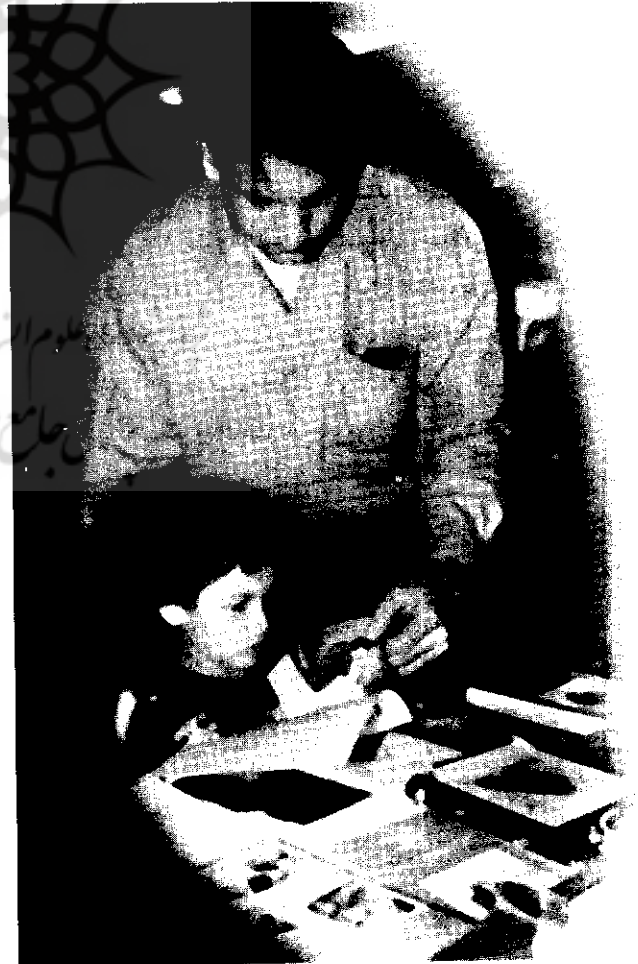
نشاط زندگی و طنز از خصوصیات یک شعر خوب برای کودکان است و نکته‌های تربیتی نیز باید در آن به اندازه و اعتدال گنجانده شود. یک شعر خوب باید دارای هدفی مشخص باشد و این نکته به خصوص در دنیای امروز اهمیت بیش‌تری دارد، زیرا فقط زیبایی شعر برای جلب کودک هدف گرای زمان ما کافی نیست. شعر کودک خوب است شوق‌انگیز و شورانگیز و جنبش‌زا و احساس برانگیز باشد.

ویژگی‌های مناسب برای شعر کودک

به هر کودکی دقت کنید این سه ویژگی را در او و به صورت بارز می‌بینید: اول این که کاملاً احساسی است. دیگر این که قدرت تخیل زیادی دارد و در دنیای خیال زندگی می‌کند و سوم آن که بسیاری از حرف‌ها و حرکات او از وزن و آهنگی خاص برخوردار است.

این سه ویژگی کم و بیش در شعر هم وجود دارد. شعر نیز با احساس سروکار دارد. اگر تأثیر می‌گذارد و حتی حرکت ایجاد می‌کند، از راه احساس وارد می‌شود و بر عقل چیره می‌گردد. هم چنین شعری نیست که وزن و آهنگی نداشته باشد. اشتراک این سه ویژگی میان شعر و کودک باعث می‌شود که کودکان شعر را بیش‌تر دوست داشته باشند، با شعر زندگی کنند، با شعر بیدار شوند، بخوابند و بازی کنند. از این رو شعر در ادبیات کودکان جایگاه خاصی را به خود اختصاص داده است.

دنیای کودک و دنیای شعر، دو جهان نزدیک به هم یا شاید پیوسته به هم باشد. شعر کودک کلامی است موزون و زیبا. موضوع شعر باید قابل درک و مربوط به دنیای کودک باشد.

قصه‌های مادر بزرگ

دیشب که قصه می‌گفت
مادر بزرگ پیرم
آن لحظه من برایش
می‌خواستم بمیرم
با قصه‌اش پریدم
تا شهر آرزوها
در شهر آرزو بود
هر چیز خوب و زیبا
رفتم به شهر شادی
همراه قصه او
شهری که بود بسیار
پرشور و پرهیاهو
پرواز کردم آن شب
با بال‌های رنگی
تا باغ نقره‌ای رنگ
تا قلعه‌های سنگی
شب بود و قصه او
شب بود و نور مهتاب
شب بود و چشم خسته
شب بود و لذت خواب
مادر بزرگ، ای کاش
همواره زنده باشد
پیوسته بر لبانش
گل‌های خنده باشد

مصطفی رحماندوست

موضوع شعر باید متأثر از خصوصیات سنی شنوندگان، علاقه‌مندی‌ها، نیازمندی‌های روانی و تجربیات قبلی کودکان باشد. به عبارت دیگر شاعری می‌تواند در دنیای شعر کودکان موفق باشد که بتواند افق ذهنی و احساسی کودکان را وسعت بدهد و بداند که شعر روان و ساده گفتن با آسان گرفتن این هنر تفاوت دارد.

شعر کودک باید روان خوانده شود و عبارات و وزن آن متناسب با مفهوم انتخاب گردند. باید به خاطر داشت آن چه کودک را نخست به طرف شعر جلب می‌کند وزن و آهنگ آن است، از این رو نباید با به کار بردن کلمات اضافی اشعار کودکان را بی‌روح و دشوار ساخت.

وزن، قافیه و موسیقی در شعر کودکان

کودک هر چه کوچک‌تر باشد باید صنایع شعری در اشعار او کم‌تر و ساده‌تر باشد. توصیف‌های طولانی در شعر کودکان جایز نیست، زیرا مانعی بزرگ برای لذت بردن از شعر است. شعر کودکان نمی‌تواند دارای تشبیهات پیچیده باشد، زیرا از توان و ظرفیت فکری کودک دور خواهد ماند. شعر باید دارای آهنگ و موضوعی مربوط به کودکان و در حد توان فکری آن‌ها باشد. قافیه از لوازم شعر است و با موسیقی پیوستگی دارد و جلب‌کننده کودکان است. قافیه علاوه بر آهنگین بودن خودش، شعر را به قطعات مشخص تقسیم می‌کند و بر زیبایی آن می‌افزاید.

حجم شعر کودکان دبستانی

شعر کودکان باید کوتاه باشد تا خسته‌کننده و ملال‌انگیز نباشد. به طور معمول، طول شعر در رغبت کودک به خواندن شعر مؤثر است. تعداد ابیات شعر آن قدر زیاد نباشد که خواننده کم سن و سال شعر را نیمه‌کاره رها کرده، از خواندن آن صرف نظر کند.

چه بچه قشنگی
 بین چقدر تمیز است
 برای این تمیزی
 پیش همه عزیز است
 دندان‌های سفیدش
 چه خوب به صف نشسته
 رولشه‌های پاکش
 مثل صدف نشسته
 به صورتش نگاه کن
 که ماه آسمان است
 به چشم‌های روشن
 که خورشید تابان است
 خوش به حال بابا و
 خوش به حال مامانش
 الهی زنده باشه
 بلا نبینه جانش

شعر: محمود کیانوش

حسنی بی دندان شده
 زار و پریشون شده
 بی احتیاطی کرده
 حالا پشیمون شده
 با دندوناش شکسته
 بادوم سخت و پسته
 مک‌زده به آب نبات
 می جویده شکلات
 قندونو خالی کرده
 وای که چه کاری کرده
 دونه به دونه دندوناش
 خراب شدن یواش یواش
 تا خونه همسایه‌ها
 میاد صدای گریه‌هاش

شعر و گنجینه لغات کودکان

شعر باید از مجموعه لغاتی تشکیل شده باشد که کودکان با آن‌ها آشنایی دارند و معنی کامل آن‌ها را می‌دانند. مسلم است که کودکان در سنین مختلف، تعداد متفاوتی از لغات را در گنجینه لغات خود انداخته‌اند. شعر موفق شعری است که از حداقل لغات سن مخاطبش سروده شده باشد تا مورد استفاده مخاطب خود قرار گیرد.

یکی از بخش‌های مهم ادبیات کودکان را شعر کودکان تشکیل می‌دهد. مربی می‌تواند از بین شعرها چند تایی دست چین کرده، با آهنگ خاصی آن‌ها را برای بچه‌ها بخواند و سپس از بچه‌ها بخواهد که دسته جمعی ترانه را بخوانند. آشنایی با مقدمات موسیقی، مربی را در این امر بیش‌تر موفق می‌سازد. مضمون شعر باید در خور رشد فکری کودکان باشد. در صورتی که قابل درک نباشد، اگر عالی‌ترین مفاهیم را داشته باشد، مورد قبول کودک قرار نمی‌گیرد. شعری که در این قسمت آمده است، ضمن آن که به یک مفهوم خوب انسانی اشاره دارد، چون با ریتم و آهنگ مورد پسند کودکان همراه می‌شود، مورد توجه قرار می‌گیرد.

می‌شود چون مادری
 خوب بود و مهربان
 می‌شود دل را کنی
 پاک مثل آسمان
 می‌شود بر گونه‌ای
 اشک غم‌ها را ندید
 می‌شود خوبی کنی
 می‌شود خوبی شنید
 می‌شود یک باغ گل
 با صفا در سینه داشت
 می‌شود از بذرها
 یک دل بی‌کینه داشت
 می‌شود با روی خوش
 تشنه‌ای را آب داد
 می‌شود گهواره
 کودکی را تاب داد
 می‌شود گل را نجید
 با محبت ناز کرد
 می‌شود هر روز را
 با خوشی آغاز کرد
 می‌شود امروز هم
 دوستی پیدا کنی
 می‌شود با خنده‌ای
 غصه‌ها را واکنی

شعر از: فریبرز لریستانی

شعر باید روان خوانده شود. اگر شعری در آهنگ و وزن و قالب بهترین باشد، ولی حرفی برای گفتن نداشته باشد ارزشی ندارد. شعر باید هدفش مشخص و معین و زبان آن

پدر

دوستت دارم پدر
سایهات ما را به سر
خانه آبادان ز تو
رخت و آب و نان ز تو
صبح برخیزی ز خواب
زودتر از آفتاب
همت مردانهات
کرده روشن خانهات
از تو آموزم وفا
کوشش و مهر و صفا
امن و آسایش ز توست
مهر و آرامش ز توست
دوستت دارم پدر
سایهات ما را به سر

اگر شعری در آهنگ و وزن و
قالب بهترین باشد، ولی حرفی
برای گفتن نداشته باشد ارزشی
ندارد. شعر باید هدفش مشخص
و معین و زبان آن قابل فهم و
درک باشد. موضوع شعر باید
مربوط به دنیای کودک باشد.

پروین دولت آبادی

هر شعر باید مقدمه‌ای برای ایجاد اشتیاق در کودکان برای خواندن اشعار عمیق‌تر و با مفاهیم عالی‌تر باشد. شعر کودک باید در جهت تحول و تکامل فکر کودکان گام بر دارد. شعر خوب یکی از انگیزه‌های اصلی کودکان به خواندن آثار ادبی است.

قابل فهم و درک باشد. موضوع شعر باید مربوط به دنیای کودک باشد. وزن و آهنگ، کودک را بیش‌تر به طرف شعر می‌کشاند. شعر بهتر است وسیله آموزش مستقیم قرار نگیرد و در پرورش ذوق و عواطف کودکان مؤثر باشد. شعر نه تنها کمک می‌کند که کودک زیبایی را بهتر بفهمد، بلکه درک او را نسبت به احساس عمیق‌تر می‌سازد.

نگاهی گذرا به آن چه گفته شد:
۱- مربی (پدر، مادر، معلم) شعر را نباید وسیله آموزش مستقیم قرار دهد.

۲- مربی، خود از خواندن شعر لذت ببرد و کودکان را در لذتش سهیم سازد.

۳- گزینش به موقع و به کار بردن به موقع یک شعر، مهم است.

۴- تجربیات و شناخت قبلی کودکان را از شعر باید در نظر گرفت.

۵- در پسند شعر، با توجه به تفاوت سلیقه‌ها، باید به کودکان آزادی انتخاب داد.

۶- اولیا و مربیان شعر مناسبی را بارها و با صدای بلند بخوانند تا ذوق شعر در کودک بیدار شود.

مادر مهربان من

بوی بهار می‌دهی
مادر مهربان من
ای به فدای جان تو
روح من و روان من
مهر منی، ماه منی
بیا بیا کنار من
تو را تو را می‌طلبید
این دل بی‌قرار من
دست تو را دست تو را
دوباره بوسه می‌زنم
ماه منی، ماه منی
تویی همان فرشته‌ام
به روی قلب کوچکم
اسم تو را نوشته‌ام

***